مسئولیت متن و شکل بدوش نویسندۀ مضمون میباشد، عقیدۀ نویسنده لزوماً نظر افغان جرمن آنلاین نمی باشد

ډاکترمحب زغم
۲۰۲۳/۰۳/۱۵

د لهجو کمال

ځيني کسان د ادبي غونډو په کره کتنو کې د معياري ژبې په پلويتوب خبرې کوي. که یو څوك په خپل شعر یا نثر کې مثلاً د "هګۍ" پر ځای "هویه" ولیکي یا د "کمیس" پر ځای "خت" وکاروي، نو دوی ورباندې نیوکه کوي چې "هویه" او "خت" معیاري کلمې نه دي. داسي بحثونه کله کله د یوې لهجې ویونکي خوابدي کوي او ممکن د ځوانو لیکوالو، شاعرانو د بې لارې کېدو سبب هم وګرځي، دوی به ګومان وکړي چې دا نظر سم دی او بیا به هېڅ کله د خپلې لهجې کلمې استعمال نه کړي.
کلمې که د هرې لهجې وي، کلمې دي، معیاري او نامعیاري ګردسره په کې نشته. د هغو کلمو په باب چې په اصل کې یوه وي، خو په مختلفو لهجو کې یې وینګ بېل وي، بیا یې د املا په برخه کې د معیاري بڼې خبره کېدای شي. لکه "پښه" چې په ختیزه لهجه کې "خپه" ویل کېږي. دلته لازمه ده چې ټول د کلمې اصلي بڼه (پښه) ولیکو، ځکه چې له یوې خوا "خپه" بیا له "خپه = مرور" سره التباس پیدا کوي او له بلې خوا په لیکلو کې د ګډوډۍ سبب کېږي. یا مثلاً د خوست په ځینو لهجو کې واولونه سره بدلېږي، دوی "پلار" ته "پلور" وایي او "مور" "مېر" بولي. که دوی د خپلې لهجې له تلفظ سره سم لیکل وکړي، نو لویه ګډوډي به راجوړه شي.
دغه مثالونه وګورئ: "ځنډ دې وکړ" ، "تر ټولو تکړه"، "یو شخوند ډوډۍ" دا هغه جملې او فقرې دي چې په لوستلو یې سړی په عذابېږي. "ځنډ" پخپله هم درنه کلمه ده، (ن) او (ډ) دواړه په کې ساکن دي او چې بیا بل ناغږن توری (د) هم ورپسې جوخت راشي، تلفظ یې لا سختېږي. "تر ټولو تکړه" کې بیا دا غم دی چې په سر کې یې (ت) ورپسې (ټ) او وروسته بیا (ت) په کې راغلي دي. د دې فقرې تلفظ خصوصاً هغو کسانو ته سخت وي چې مورنۍ ژبه یې پښتو نه ده. "یو شخوند ډوډۍ" کې په "د" پسې "ډ" ژبه درنوي چې شخوند دې وویل، مجبور یې یوه شېبه مکث وکړې، بیا ډوډۍ ووایې. د ښه کلام یوه ځانګړنه سلاست دی، سلاست دې ته وایي چې جملې په اسانۍ سره رواني ولوستل شي او ژبه په کې بنده نه شي. پورته مثالونه که داسې ولیکو نو د سلاست ستونزه به یې له منځه لاړه شي: "ډیل دې وکړ" "تر ګردو تکړه" "یوه ګوله ډوډۍ" "ډیل" په کونړي لهجه کې د "ځنډ" معنا لري، په کندهاري لهجه کې "ټول" ته "ګرد" وایي. "ګوله" د غزني او کندهار د سیمې خلك د "شخوند" په معنا کاروي.
موږ په مختلفو لهجو کې د یوه شي لپاره ګڼ نومونه لرو. څومره چې په یوه ژبه کې مترادفې کلمې زیاتې شي، هماغومره ژبه وربانډې ښکلې کېږي. ممکن په یوه جمله کې "ببره" خوند وکړي، خو په بله کې بیا "تلوار" ښه ولګېږي او ښايي بلې جملې ته به "تادي" ښه موسیقي وروبخښي.
د معنا د دقیقې افادې لپاره هم په نورو لهجو کې داسې کلمې او اصطلاحات موندلی شو چې په خپله لهجه کې یې نه لرو. موږ "زړه مې بدېږي" کله د "خوا مې ګرځي" په معنا کاروو او کله د "خوا مې ورته بدېږي" په معنا. "کانۍ"، "تیږه"، "ډبره"، "کمر" او "ګټه" د اندازې له نظره سره یو شان نه دي. "لوی"، "غټ" او "ستر" ته د کاروني بېل بېل ځایونه ټاکلی شو. البته دا کار
باید په طبیعي توګه ترسره شي، نه په لوی لاس. زه فکر کوم که موږ هر یو د هرې لهجې اصطلاحات په خلاص مټ وکاروو، نو ژبه به مو طبیعي تکامل وکړي او هرې کلمې ته به خپل نقش ورکړي.
داسې خبرې هم شته چې په یوه لهجه کې به نسبتاً ځېږه، خو په بله لهجه کې به یو څه نرمه وي. که یو چا ته ووایو "ته نه پوهېږې" ممکن رانه خپه شي، خو که همدا خبره ورته داسې وکړو چې "ستا سر پرې نه خلاصېږي" هغومره به پرې بده ونه لګېږي. دلته د جملو ارواېي اثر هم اهمیت لري. په اوله جمله کې مخاطب ګرموو، یعني ګناه ستا ده، ته نه پوهېږې. خو په دویمه جمله کې ګناه د مخاطب د سر پر غاړه اچوو، "سر دې پرې نه خلاصېږي" داسې ضمني معنا هم لري چې ګناه خو ستا نه ده، ګناه دې د سر ده چې نه خلاصېږي. بني ادم تل غواړي بري الذمه وګڼل شي.

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکني د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولئ

ځيني ټوکماران په ټوکو کې چا ته وايي: "ته خو ډېر ښه سړی يې، خو هغه ورور دې سخت پدر نالتی دی" دوی سړی داسې ښکنځي چې ډېر بد پرې ونه لګېږي.
په لهجو کې ممکن د هغو شيانو لپاره هم نومونه ومومو چې فکر کوو، زموږ په ژبه کې به نه وي او د نيولوګيزم په مرسته ورته نوي نومونه جوړوو. يوه ورځ مې يوه ملګري ته وويل: زه خو کله کله کلانکاري کوم. هغه وويل: زموږ په لهجه کې کلانکار ته "ستر چارې" وايي. د نيولوګيزم يوه ستونزه دا ده چې اکثره وخت داسې ترکيبي نومونو په کې جوړېږي چې تلفظ يې اسانه نه وي او د ښکلا پېژندنې له نظره بدرنګه وي.
که موږ هر يو د هرې لهجې اصطلاحات سره يو شان وکاروو، نو بالاخره به يوې واحدې ليکنۍ ژبې ته هم سره ورسېږو چې د معياري ژبې پلويان يې د جوړېدا هڅه او تمه کوي. که داسې وخت هم راشي چې ټول پښتانه لوستي وي، نو د واحدې ليکنۍ ژبې په برکت به ممکن واحده ګړنۍ ژبه هم پيدا کړو او که داسې وشول، نو د قبيلويت له بنده به يو څه راوځو او د قوميت خوا ته به ورنژدې شو.
په نومونو او لوحو کې د اضافت اضافي «د»
د اضافت "د" په پښتو کې ملکيت ښيي. کله چې وايو "د سليم کتاب" مانا دا چې کتاب د سليم ملکيت دی. زموږ په اکثرو لوحو او مرکبو نومونو کې د اضافت "د" بې ځايه استعمالېږي. راځئ په دغو لوحو باندې غور وکړو:

× د حبيبيې عالي ليسه
× د کابل پوهنتون
× د آريانا افغان هوايي شرکت
× د افغان ملي بانک

د اکثرو نورو ګرامري تېروتنو په شان دا ستونزه هم د پارسي عبارتونو د ناسمې ترجمې سوغات دی. په پارسي کې د ملکيت يا نسبت علامه د اضافت "کسره" ده چې ليکل کېږي نه؛ خو په تلفظ کې ويل کېږي لکه: "قلمِ محمود" يانې "د محمود قلم" خو په پارسي کې "کسره" يوازې د نسبت علامه نه ده، دا د صفت او موصوف تر منځ هم راځي مثلاً "قلمِ سياه" مانا "تور قلم" يا "انقلاب اسلامي" چې په پښتو کې "اسلامي انقلاب" کېږي. په پارسي کې صفت تر موصوف وروسته راځي نو که د دواړو تر منځ کسره نه وي تلفظ يې ګرانېږي؛ خو په پښتو کې د انګريزي په شان اول صفت راځي بيا موصوف، دلته د تلفظ ستونزه نه پيدا کېږي؛ نو بل ادات يا اواز ته ضرورت نه وي. په عاميانه پارسي کې د تلفظ ستونزې ته په پام سره کله کله صفت او موصوف لکه پښتو کې چې دي هماغسې راځي مثلاً "کل بچه"، "چپه کاکل"، "سياه موی"
په پارسي لوحو کې که د چا نوم راغلی وي؛ نو کسره به يې د اضافت کسره وي لکه "ګلفروشي احمد" چې دلته احمد د دوکان د څښتن نوم دی او په پښتو کې هم د اضافت "د" غواړي خو که په لوحه کې راغلی نوم يوازې د مکان يا موسسې د نومولو لپاره استعمال شوی وي؛ نو بيا کسره به يې د اضافت کسره نه وي مثلاً "ګلفروشي کابل" دلته کابل يوازې د دوکان نوم دی، دا نوم دغه دوکان له نورو دوکانونو بېلوي.
په يادو لوحو کې راغلي نومونه د دغو موسسو د خاوندانو نومونه نه دي؛ بلکې د موسسو د پېژندګلوي لپاره راغلي دي. "حبيبيه" د "ليسې" څښتن نه دی، "کابل" د "پوهنتون" مالک نه دی، "آريانا افغان" د چا نوم نه دی چې "هوايي شرکت" يې ملکيت واوسي او "افغان" کوم خاص سړی نه دی چې "ملي بانک" دې د هغه وي، په دې ټولو کې "د" بې ځايه دی. د دې نومونو سمه بڼه دا ده:

× حبيبيه عالي ليسه
× کابل پوهنتون
× آريانا افغان هوايي شرکت
× افغان ملي بانک

البته کله چې داسې مرکب نومونه پخپله د مالک په توګه استعمالېږي بيا هغه مهال به په سر کې "د" غواړي لکه "د کابل پوهنتون رييس" چې دلته "رييس" په کابل پوهنتون پورې اړه لري. يا "د آريانا افغان هوايي شرکت الوتکه" چې الوتکه د آريانا افغان هوايي شرکت ملکيت دی.
په ډېرو مواردو کې که په لوحو کې د اضافت اضافي "د" نه وي، په پارسي کې به يې اړولو ته اړتيا نه وي. "افغانستان بانک"، "آسيا مارکيټ"، "کابل ننداری" "انصاف هوټل" په پښتو او پارسي دواړو کې عين شی راځي بلکې؛ په انګليسي کې هم همداسې ليکل کېږي.
په دې نورو نومونو کې بيا "د" اضافي نه ښکاري:

ü د کورنيو چارو وزارت
ü د پاسپورټ رياست
ü د پولي تخنيک پوهنتون

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکنې د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولئ

“د کورنیو چارو وزارت” یوازې د وزارت نوم نه بلکې د هغه د کار ساحه هم معلوموي. موږ وایو «د طب ډاکتر»، «د راډیو انجینیر»، «د ریاضي معلم»، په دې عبارتونو کې د ډاکتر، انجینیر او معلم د کار ساحې څرګندې شوې دي. “د پاسپورټ ریاست” هم همداسې عبارت دی.
کله چې وایو “د پولي تخنیک پوهنتون” دلته مو د دې پوهنتون د درسونو ساحه واضحه کړه او دغه پوهنتون مو له نورو پوهنتونونو بېل کړ؛ ځکه خو “د” ورسره لازمي دی.
نو کله چې لوحې جوړوو، باید فکر وکړو چې «د» په کې پر ځای راغلی که بې ځایه

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولـئ